

TOMASZ KRUSZEWSKI

Uniwersytet Wrocławski

Richard Wagner i jego opery w nazwach ulic Berlina i Wrocławia

1. Richard Wagner (25 V 1813 Lipsk–13 II 1883 Wenecja), jeden z najwybitniejszych twórców muzyki operowej XIX stulecia, cieszy się w Niemczech po dzień dzisiejszy ogromną popularnością. Nie może wobec tego dziwić, że on i postaci z jego oper zawsze występowały w nazwach ulic i placów wielkich miast niemieckich.

Wzrost popularności Wagnera nastąpił zwłaszcza w okresie Trzeciej Rzeszy, której „wódz” Adolf Hitler darzył mistrza z Bayreuth ogromną estymą, jednak większość ulic poświęconych Wagnerowi w Berlinie i Wrocławiu nazwano już przed pierwszą wojną światową lub w republice weimarskiej¹. Nie może wobec tego dziwić, że w początkach Trzeciej Rzeszy było w Berlinie kilka ulic poświęconych Wagnerowi, ale było to przypadkowe, wynikało z włączenia do stolicy Niemiec sąsiednich miejscowości, w których istniały ulice Wagnera. Obecna Richard-Wagner-Straße leży w Charlottenburgu i pojawiła się właśnie 13 XII 1934 r., gdy wszystkie pozostałe ulice o tej nazwie przemianowano na inne: jedna leżała w dzielnicy Tiergarten (obecnie Bettina-von-Arnim-Straße, kolejna we Frohnau (ob. Ortswindstraße), następna w Lichterfelde (ob. Klingsorstraße), dalsza w Lichtenrade (ob. Wolziger Zeile) i jeszcze jedna w Bohnsdorfie (ob. Hüttendorfer Weg). Były także Wagnerstraße: jedna w Lichtenbergu (ob. Fanningerstraße), inna w Biesdorf (ob. Waldbacher Weg), kolejna w Mahlsdorf (ob. Dionizettistraße). W Berlinie istnieje także Richard-Wagner-Platz w Charlottenburgu. Były jeszcze dwa inne place: jeden w Lichterfelde, dalej Wagnerplatz w Lichtenbergu (ob. Roedeliusplatz), i drugi Wagnerplatz w Friedenau (ob.

¹ Pierwszą biografię Richarda Wagnera napisał miły nazistom H.S. Chamberlain, autor *Podstaw XIX stulecia*, będący zarazem zięciem kompozytora; zob. H.S. Chamberlain, *Richard Wagner*, München 1910 [wyd. V]; współczesnego czytelnika można odesłać do najnowszej biografii Wagnera pióra J. Köhlera, zob. J. Köhler, *Richard Wagner: Ostatni tytan*, Warszawa 2004.

Cosimaplatz)². Podobnie było we Wrocławiu³, w dzielnicy Krzyki istniała Richard-Wagner-Straße, która z powodu istnienia w starym obszarze Wrocławia Wagnerstraße została w 1937 r. przemianowana na Stolzingstraße (ob. ul. Jesienna)⁴. Dzięki staraniom wrocławskiego Towarzystwa Wagnerowskiego na mocy uchwały Nr IX/190/07 Rady Miejskiej Wrocławia z 17 V 2007 r. na osiedlu Lamowice Stare ponownie we Wrocławiu istnieje ul. Ryszarda Wagnera. Warto przy tym wspomnieć, że związki Wagnera z Wrocławiem nie były zbyt imponujące. Dnia 7 XII 1863 r. wystąpił z koncertem w nieistniejącej dziś sali koncertowej przy ob. ul. Piłsudskiego. Zatrzymał się wtedy w Hotelu Zettlitz przy ob. Podwalu (hotel wkrótce po tym zburzono i powstała tu największa po Berlinie synagoga)⁵.

Oprócz samej osoby Richarda Wagnera nazewnictwo ulic Berlina ceniło postaci i pojęcia z całej jego twórczości. Ulice związane z operami Wagnera rozrzucone są po całej stolicy Niemiec (będzie o tym mowa przy poszczególnych operach), natomiast we Wrocławiu nazwy „wagnerowskie” występowały na osiedlach Zacisze i Krzyki (zob. niżej).

2. Już pierwsza lepiej znana opera Wagnera *Rienzi* – ostatni trybun, opisująca wydarzenia z dziejów Włoch późnośredniowiecznych, została uwieczniona ulicą w Berlinie. Rienzistraße leży od 1910 r. w dzielnicy Karlshorst⁶.

3. Następną operą Wagnera *Holender* – tułacz także została uwzględniona w nazwach berlińskich ulic. Jedną z nich jest Dalandweg, która leży w dzielnicy Steglitz od 17 V 1930 r. Oprócz norweskiego żeglarza Dalanda ulicę ma także jego córka Senta, Sentastraße leży w dzielnicy Frohnau od 1906 r.⁷

4. Także opera *Tannhäuser* spotkała się z zainteresowaniem berlińskiego magistratu i można wskazać cztery ulice nawiązujące do tego dzieła. Epos o minne-

² Wszelkie informacje o nazwach ulic w Berlinie omawiamy na podstawie pracy S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *Lexikon Berliner Straßennamen*, Berlin 2004, s. 371 i 460. Nazwy многие zniknęły w Berlinie w 1930, 1934 i 1935 r.

³ Nazwy ulic wrocławskich zostaną omówione na podstawie pracy: T. Kruszewski, *Niemiecko-polski spis ulic, placów i mostów Wrocławia 1873–1997*, Wrocław 1997, s. 111 i 138.

⁴ O zmianach nazw ulic w okresie Trzeciej Rzeszy zob. T. Kruszewski, *Zmiany nazw ulic we Wrocławiu w latach Trzeciej Rzeszy*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 1860, Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi, t. XIX, Wrocław 1996, s. 243–270.

⁵ Zob. *Encyklopedia Wrocławia*, Wrocław 2001, s. 880. Tam, gdzie stał hotel, jest dziś tablica upamiętniająca pobyt Wagnera. Co do bliższego opisu związków Wagnera z Wrocławiem i wystawianiem jego oper do 1945 r. zob. M. Zduniak, *Ryszard Wagner we Wrocławiu*, [w:] Państwowa Opera we Wrocławiu, Richard Wagner, *Der Fliegende Holländer*, Wrocław 1993 [przewodnik do spektaklu wraz z librettem].

⁶ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 372. Nie miejsce omawiać tu droge życia Coli di Rienziego, podobną do Savonaroli, odsyłamy tu do pracy M. Handelsmana, *System narodowo-polityczny Coli di Rienzi*, [w:] *idem, Rozwój narodowości nowoczesnej na zachodzie europejskim*, Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane [bez roku wyd., lata dwudzieste]. Adolf Hitler lubił szczególnie tę operę, bo myślał, że jest naśladowcą Rienziego jako proroka politycznego.

⁷ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 92 i 412.

sengerze Tannhäuserze (a właściwie Henryku von Ofterdingen) został na przełomie XVIII i XIX stulecia na nowo odkryty przez wczesnoromantycznego poe­te Novalisa (Friedricha von Hardenberga)⁸. Tannhäuserstraße leży także w dzielnicy Karlshorst od 1910 r. Inna ulica nawiązująca do tej opery, Wolframstraße, leży w dzielnicy Tempelhof od 1910 r.⁹ Natomiast na Mahlsdorfie jest Hörsselbergstraße, nawiązująca do wzgórza, zwanego też Venusberg, w którym to Tannhäuser przebywał w grocie bogini Wenus¹⁰. Na Schönebergu jest wreszcie Wartburgplatz i Wartburgstraße, związane z miejscem turnieju śpiewaczego o rękę Elżbiety¹¹.

5. Ostatnia tzw. romantyczna opera *Lohengrin* jest uczczona aż dwoma ulicami o tej samej nazwie Lohengrinstraße; jedna ulica leży od 1905 r. w dzielnicy Nikolassee, druga od 1910 r. w Kaulsdorfie. Mimo włączenia później obu osiedli do Berlina, nazwy jednej z tych ulic nie zmieniono do dziś¹². W dzielnicy Friede­nau koło Tempelhofu leży natomiast od 1906 r. Elsastraße. Tak więc obie najważ­niejsze postaci z opery Richarda Wagnera mają w Berlinie swe ulice.

6. Jednym z najważniejszych dzieł Richarda Wagnera jest tetralogia *Pierścien Nibelunga*, która składa się z czterech oper: *Złoto Renu*, *Walkiria*, *Zygfryd* i *Zmierzch Bogów*. Wykorzystał tu Wagner germańską mitologię i eposy o bo­haterach. Dla Richarda Wagnera mitologia germańska dała asumpt do napisania tetralogii *Pierścien Nibelunga*. Mitologia w okresie romantyzmu była jednym z istotnych wątków twórczych, połączona zwłaszcza z występującym już w schył­kowym oświeceniu kulcie średniowiecza, który zapowiadał właśnie nadejście no­wej epoki. Nie może wobec tego dziwić fascynacja Wagnera średniowiecznymi legendami¹³.

Mitologia germańska obejmowała zawsze dwie sfery: boską i ludzką, stąd średniowieczne dzieła dzieliły swe eposy na dwie grupy¹⁴. Tradycja mitów ger­mańskich została przekazana z jednej strony w kulturze ludzi północy, zwłaszcza tam, gdzie chrześcijaństwo najpóźniej się upowszechniało, czyli na Islandii – tam

⁸ Wagner pisząc libretto do tej opery wykorzystał głównie poemat Novalisa (Friedricha von Hardenberga), *Henryk von Ofterdingen*, polskie wyd. Wrocław–Warszawa–Kraków 2003.

⁹ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 437 i 485. Obok Henryka von Ofterdingen, zwanego Tannhäuserem, głównym bohaterem tej opery był inny minnesenger – Wolfram von Eschenbach. Były też Hermannstraße, od wuja bohaterki opery św. Elżbiety – margrabiego Turynгии; zob. S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 196. Obecnie wszystkie ulice o tej nazwie czczą wodza Cherusków Arminiusza (czasami zwanego Hermannem).

¹⁰ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 210.

¹¹ *Ibidem*, s. 466.

¹² S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 284. Mit o księciu Gotfrydzie zaklętym przez złą czarownicę Ortrudę w łabędzia i o rycerzu okrągłego stołu Lohengrinie zapożyczył Wagner z poematu Wolframa von Eschenbach *Parsifal* (zob. niżej).

¹³ Zob. o tym L. Malewska-Mostowicz, *W kręgu mitu o Nibelungach*, Warszawa 1989 [artykuł w przewodniku do opery *Zygfryd*].

¹⁴ O mitologii germańskiej zob. S. Piekarczyk, *Mitologia germańska*, Warszawa 1979; A. Szrejter, *Mitologia germańska*, Gdańsk 2006; zob. też poszczególne hasła w pracy A.M. Kemp­ińskiego, *Encyklopedia mitologii ludów indoeuropejskich*, Warszawa 2001.

w XII w. została spisana *Edda Poetycka*, która w wielu swych pieśniach opiewała losy germańskich bogów, a w innych z kolei sferę ludzką: Zygmunta, jego siostrę i kochankę Hjördis (Zyglindę), ich syna Sygurda (Zygfrйда) i jego bohaterskie czyny: wykucie cudownego miecza Nothunga, zabicie smoka Fafnira (Fafnera) i zbudzenie walkirii Brunhildy¹⁵.

Edda jako zbiór poematów germańskich została zdaje się głównie spisana, by chrześcijaństwo nie doprowadziło do całkowitego zaniku pamięci o religii pogańskiej. Natomiast wątki o ludzkich bohaterach *Eddy* znalazły się też w niemieckiej wersji mitologii znanej jako *Niedola Nibelungów* (*Nibelungennot*) lub *Pieśń Nibelungów* (*Nibelungenlied*)¹⁶.

Richard Wagner wykorzystał te mity z obu wersji, nadając im jeszcze głębsze oblicze psychologiczne, zapożyczone z mitologii greckiej.

Nazewnictwo ulic Berlina w imponujący sposób uwzględnia tematykę *Pierścienia Nibelunga*. Ulice o tematyce wywodzącej się z *Eddy Poetyckiej* dominują w ogromnym gnieździe nazewniczym w osiedlu Pankow, natomiast w Lichtenbergu, na tyłach dworca kolejowego dominują ulice nawiązujące do *Pieśni o Nibelungach*, czyli są to głównie ulice o nazwach „ludzkich”. Natomiast trzecie gniazdo nazewnicze w dzielnicy Niederschönhausen obejmuje nazwy z obu grup. Są wreszcie jeszcze pojedyncze inne nazwy ulic rozrzucone po całym Berlinie¹⁷.

W nazwach wrocławskich występowały głównie postaci i pojęcia z mitów o germańskich bogach, stąd też dominowały tu elementy charakterystyczne dla pierwszej części tetralogii, czyli *Złota Renu*. Chcielibyśmy w tym miejscu przywołać te pojęcia i osoby, które występowały we wrocławskich ulicach i które wyłącznie występowały na osiedlu Wilhelmsruh, czyli dzisiejszym Zaciszu. Większość powstała około 1925/1927 r. w ówczesnej wsi Zacisze, zanim jeszcze ta w 1928 r. znalazła się w granicach miasta.

W nazwach ulic spotykamy następujące osoby i pojęcia z mitologii germańskiej. Są to kolejno osoby lub pojęcia, takie jak:

Aegir, w mitologii germańskiej olbrzym, władca mórz spokojnych, jest szczególnie obecny w tetralogii *Pierścień Nibelunga* w jej pierwszej części. Już w początku *Złota Renu* stykamy się z motywem falowania, który jest immanentnie

¹⁵ *Edda Poetycka*, ze staroislandzkiego przełożyła i opracowała A. Załuska-Strömberg, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986, zob. zwłaszcza epy o bohaterach, np. *Pieśń o Fafnirze* (*Fafnirsmal*), która oddaje wydarzenia zabójstwa Fafnira. Tutaj II akt *Zygfrйда* brzmi niemal identycznie.

¹⁶ Ostatnie wydanie *Pieśni Nibelungów* miało miejsce w 2005 r., ma ono układ dwuszpaltowy: oryginał staroniemiecki i tłumaczenie na współczesny niemiecki, dokonane przez Helmuta de Boor, zob. *Das Nibelungen Lied, zweisprachig*, Köln 2005. Polski przekład pt. *Niedola Nibelungów* ostatnie wydanie miał w 1994 r., *Niedola Nibelungów, przełożył i wstępem opatrzył Ludmił German*, Wrocław 1994 [jest to reprint wydania Złoczów 1894]. Jest też beletrystyczna przeróbka, ale wysokiej jakości, jakby swobodne opisanie całości, którego dokonał R. Stiller, *Krymhilda. Opowieść rycerska o Nibelungach według średniowiecznego eposu napisał Robert Stiller*, Warszawa 1974.

¹⁷ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit., passim*.

związany z dziewięcioma córkami Aegira, które urodziła mu bogini Ran. Córki te nosiły imiona: Gjalp, Greip, Eistla, Eirgafa, Ulfrun, Angeyja, Imd, Atla i Isarnsa-xa. Z nimi to właśnie Wotan spłodził swego syna Heimdalla (zob. niżej).

Aegir znany był z organizowanych uczt dla bogów, na których warzył piwo (pieśń Grimnira (*Grimnismal*)¹⁸. Opis tych uczt zawarty jest zwłaszcza w Pieśni o Hymirze (*Hymiskvida*). Wotan i pozostali bogowie udawali się każdej zimy, opuszczając Asgard, do Aegira, by napić się tam piwa¹⁹. W organizowaniu uczt Aegirowi pomagali słudzy: Fimafeng (dosł. Zręczny Żywiciel) i Eldir (Kucharz). Niestety podczas jednej z uczt nie mógł znieść pochwał na rzecz Fimafenga znany nam z „Pierścienia” półbóg Loki (Loge), który był bóstwem ognia – i zabił go. Spotkała Lokiego za to straszliwa kara, został przywiązany do skały i ściekał na niego jad węża. W tym czasie nastąpił wybuch gejzeru i ziemia się trzęsła²⁰.

W Berlinie Aegirstraße leży w dzielnicy Reinickendorf, bez żadnego gniazda nazewniczego, wśród nazw ulic niezwiązanych ze sobą²¹. We Wrocławiu Aegirweg leżała na Zaciszu, dziś jest to ul. A. Świętochowskiego²².

Alberyk (Alberich = Andwari), karzeł, który ukradł Złoto Renu, jest wielokrotnie opisywany w *Eddie* i *Pieśni o Nibelungach*²³. Ulica jemu poświęcona jest jedynie w Berlinie w dzielnicy Biesdorf²⁴.

Asgard to była kraina, w której mieszkali bogowie z rodu Asów. Asgard łączył się z ziemią mostem Bilröst, tak pięknie pokazanym przez Richarda Wagnera w ostatniej scenie *Złota Renu*. W centralnym punkcie Asgardu rósł olbrzymi Jesion (Yggdrasill), o ogromnych gałęziach wiszących nad całym światem. Trzy korzenie jesionu sięgały głębi ziemi; były one tak długie, że sięgały do podziemnej krainy tajemniczych karłów Nibelungów, z których najmądrzejszy był Mimir (Mime). Pod jesionem był staw, którego wody darzyły mądrością, nazywał się Urd. Wypicie wody dawało tajemną wiedzę. Nad źródłem mieszkały trzy boginie przeznaczenia – Norny (odpowiednik greckich Parek), które przędły nić życia ludzkiego. Wszystkie trzy były córkami bogini ziemi Erdy. Najstarsza z nich, Urd, była boginią przeszłości, druga, Werdandi – terażniejszości, ostatnia – najmłodsza, Skuld – przyszłości. Pod jesionem zbierali się bogowie na narady.

Bogowie, którzy zamieszkiwali Asgard, zwali się Asami. Na ich czele stał Wotan (Odyn), najwyższy bóg germański, jego małżonką była Frika (Fricka = Frigg). Najstarszym synem Wotana był Donar = Donner (Thor), bóg piorunów,

¹⁸ *Edda*, s. 75, A.M. Kempniński, *op. cit.*, hasło Aegir.

¹⁹ *Edda*, s. 100, A.M. Kempniński, *op. cit.*, hasło Aegir.

²⁰ *Edda*, s. 108–124, Kłótnia Lokiego (*Lokasenna*). W pieśni tej wyraźnie widać, jak mieszkańcy Islandii we wczesnym średniowieczu interpretowali zjawiska przyrodnicze.

²¹ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 11.

²² T. Kruszewski, *Niemiecko-polski spis ulic, placów i mostów Wrocławia...*, s. 16.

²³ *Edda*, głównie Pieśń o Reginie (*Reginismal*), s. 251 i n.

²⁴ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 12. Ulica istnieje od 27 VI 1925 r.

następnym był Baldr = Baldur. Kolejnym synem Wotana był Heimdall = Froh, który stał na straży mostu Bilröst. Ostatnim synem Wotana był jednoręki Tyr.

W Asgardzie mieszkali także bogowie z rodu Wanów. Najwyższym z nich był Njörd, bóg wód przybrzeżnych, patron kupców i rybaków. Jego najstarszą córką była Frika, żona Wotana, jej młodszą siostrą zaś bogini urodzajów i płodności Freya = Idunn, która hodowała złote jabłka dające bogom wieczną młodość. Miała ona też brata bliźniaka Freyjra, który w mitach często się z nią miesza.

Bogowie nie byli nieśmiertelni. Wiedzieli, że muszą walczyć z przeznaczeniem (zagrozały im karły i olbrzymy). Thor cały czas pilnował murów Walhalli, Wotan (Odyn) gromadził tamże coraz więcej poległych wojów, którzy mieli stoczyć ostatni bój podczas Ragnärok (Zmierzchu Bogów).

W Asgardzie było 12 sal, których przeznaczenie omawia *Edda*. Pierwszą z nich był Thrudheim, siedziba Thora²⁵, drugą Ydalir, w której mieszkał bóg Ullr, patron myśliwych²⁶, trzecią Walaskjaf, samego Odyna²⁷, czwartą Sökkwabekk, siedziba Odyna i Friki, sala, w której oni to „piją co dnia w złotych pucharach”²⁸, piątą Gładsheim, właściwie odrębny zamek Walhalla (zob. niżej)²⁹, „Thrymheim jest szósty”³⁰, „Bleidablik jest siódmy, gdzie Baldr budował sobie sale”³¹, „Himinbjörg jest ósmy, gdzie Heimdall gospodarzy”³², „Folkwang jest dziewiąty, a tam Freyja rządzi”³³, „Glitnir jest dziesiąty [...] Forseti większość dni tam spędza”³⁴, „Noatun jedenasty, gdzie Njörd zbudował sobie swoje sale”³⁵, ostatnią drugą siedziba Thora – Bilskirnir³⁶.

W Berlinie Asgardstraße leży w dzielnicy Pankow, wśród innych ulic z tej tematyki³⁷. We Wrocławiu Asgardweg leżała na Zaciszu, dziś jest to ul. O. Kolberga³⁸.

Baldr = Baldur był – jak już wspomniano – synem Wotana i Friki. Uważano go za najprzystojniejszego i najmądrzejszego. Losy Baldura były tragiczne, został zabity gałęzią odwiecznego jesionu przez swego brata Höda, wskutek intrygi Lokiego³⁹. Bogowie złożyli ciało Baldura na statku o nazwie Hringhorni („Z pierścieniem na dziobie”). Żona Baldura Nanna zmarła w rozpaczy, a posłaniec bogów

²⁵ *Edda*, pieśń Grimmira, s. 67.

²⁶ *Edda*, s. 67.

²⁷ *Edda*, s. 67, „siedziba jest trzecia, gdzie dobrotliwe bogi srebrem pokryły sale”.

²⁸ *Edda*, s. 67–68.

²⁹ *Edda*, s. 68.

³⁰ *Edda*, s. 68, siedziba bogini Skadi, matki Friki, Freyi i Freyjra.

³¹ *Edda*, s. 68. Nazwa znaczy Szeroki Blask, zob. M. Kempniński, *op. cit.*, hasło Baldr.

³² *Ibidem*, 68.

³³ *Edda*, s. 69.

³⁴ *Edda*, s. 69, syn Baldura, sędzia rozjemczy bogów.

³⁵ *Edda*, s. 69.

³⁶ *Edda*, s. 71, „pięć set komnat i jeszcze czterdzieści – [...] jest w Bilskirnirze”.

³⁷ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 40.

³⁸ T. Kruszewski, *Niemiecko-polski spis...*, s. 29.

³⁹ *Edda*, Wieszcza Wólwy (*Voluspa*), s. 11, 12, 18. Pomścił go brat Wale, zob. s. 162. Hasło zob. M. Kempniński, *op. cit.*, s. 65.

Hermod prosił boginię świata podziemnego Hel o wypuszczenie boga do świata żywych. Hel zgodziła się, ale zażądała, by wszystko na ziemi oplakiwało Baldura. Jednak Loki przybrał postać olbrzymki Thökk („Wdzięczność”), która nie wzięła udziału w żałobie i Baldur musiał pozostać w grobie do zmartwychwstania po Zmierzchu Bogów. Dziś uważa się, że archetypem Baldura jest Mesjasz. W ten sposób mieszały się religia pogańska Germanów z chrześcijaństwem.

W Berlinie Baldurstraße leży na południowo-wschodnim krańcu miasta w dzielnicy Rahnsdorf⁴⁰. We Wrocławiu Baldurweg leżała na Zaciszu, dziś nosi nazwę ul. M. Handelsmana⁴¹.

Brunhilda (Brunhilde = Brünnhild), ukochana córka Wotana i Erdy, najmądrzejsza z Walkirii, jedna z głównych bohaterek oper Richarda Wagnera, jest szczegółowo opisana w *Eddie Poetyckiej* i *Pieśni o Nibelungach*⁴². Brunhildstraße leży w berlińskiej dzielnicy Schöneberg, jest też Brünnhildestraße w dzielnicy Friedenau⁴³.

Córy Renu, istoty strzegące Złota Renu, nie zostały w całości uwzględnione w nazewnictwie ulic, jedynie w berlińskiej dzielnicy Niederschönhausen jest Woglindestraße⁴⁴, która czci jedną z trzech cór Renu, inne – Wellgunde i Flosshilde – nie doczekały się ulicy.

Donar = Donner = Thor, Thor – bóg piorunów, najstarszy syn Wotana (Odyna). Gdy poruszał się po chmurach swym wozem zaprzężonym w dwa kozły, na ziemi było słycać grzmoty. Zawsze rzucał swym młotem Mjöllmirem, z którym się nie rozstawał, wtedy na ziemi widać było błyskawice. Thor był najważniejszym obrońcą bogów i ludzi, cały czas walczył z różnymi grupami olbrzymów, którzy stale zagrażali światu⁴⁵. Dziś widać w postaci Thora sposoby myślenia ludzi wczesnego średniowiecza, którzy tak tłumaczyli sobie zjawiska przyrodnicze.

W Berlinie Donarstraße leży w dzielnicy Pankow⁴⁶. We Wrocławiu Donarweg leżała na Zaciszu, dziś ulica nosi nazwę L. Krzywickiego⁴⁷.

Erda = Gerda = Gerd, bogini Ziemi, symbol niej samej. Była ona pierwotnie olbrzymką, córką Imira (zob. niżej), którą wpieryw uwiódł sam Wotan. Uczynił to, ponieważ chciał zdobyć Miód Skaldów, dający możliwość po jego spożyciu rozpoznawania przyszłości. Erda dysponowała takimi właściwościami, jej córki

⁴⁰ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 47. Była też jeszcze inna ulica w dzielnicy Heinersdorf (do 1957 r.).

⁴¹ T. Kruszewski, *Niemiecko-polski spis...*, s. 31.

⁴² *Edda*, zob. indeks na s. 380. Zob. M. Kempński, *op. cit.*, s. 81, imię znaczy „walcząca w zbroi”.

⁴³ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 76. Ulica istnieje od 14 VI 1893 r.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 484.

⁴⁵ Thor pojawia się w *Eddie* wiele razy, zob. zwłaszcza Pieśń o Harbardzie (*Harbardsljöd*), s. 88–99 i Pieśń o Hymirze (*Hymiskvida*) czy Pieśń o Thrymie (*Thrymskvida*), gdzie walczy z oszronionymi olbrzymami z północy, czyli Thursami, zob. s. 125–131. M. Kempński, *op. cit.*, s. 429.

⁴⁶ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 99. Była też jeszcze inna ulica w dzielnicy Heinersdorf (krótko w latach 1907–1911, ob. Walhallastr.).

⁴⁷ T. Kruszewski, *Niemiecko-polski spis...*, s. 42.

– wyżej wymienione Norny – „reprezentowały” ją wobec ludzi. Wotan uwiódł Erdę i spłodził z nią 9 córek – Walkirii (zob. niżej). Ponownie uwiódł Erdę Freyjr, syn Njörda, używając podstępu⁴⁸.

W Berlinie Erdastraße leży w dzielnicy Pankow⁴⁹. We Wrocławiu Erdaweg znajdowała się na Zaciszu, dziś jest to ul. A. Cieszkowskiego⁵⁰.

Fafner (Fafnir) był olbrzymem, który później zamienił się w węża i strzegł złota Nibelungów⁵¹.

Fafnerstraße istnieje tylko w Berlinie, leży na Heinersdorfie⁵².

Fasolt = Reginn był olbrzymem zabitym przez brata Fafnera w walce o złoto Nibelungów⁵³.

Fasoltstraße istnieje tylko w Berlinie, leży na Heinersdorfie⁵⁴.

Freja (Freya), bogini płodności, miłości i piękna, córka Njörda, siostra Friki i Freyjr. Posiadała sad, w którym rosły złote jabłka, dzięki którym bogowie zachowywali wieczną młodość⁵⁵. Gdy olbrzymi wybudowali Wotanowi Walhallę (zob. niżej), została obiecana jako zapłata za budowę. Motyw ten Richard Wagner uczynił jednym z głównych motywów *Złota Renu*. W posiadaniu Freji znajdowała się specjalna suknia ze skrzydłami, dzięki której mogła latać⁵⁶. Freja była żoną tajemniczego Oda (imię oznacza Poezję), był to sam Wotan, który przyjął ukrytą postać i spłodził z nią dwie córki: Hnoss (Drogocenny Kamień) i Gersimi (Skarb). Freja, nie wiedząc, że Od to Wotan (Odyn), całe życie wędrowała poza Asgardem, poszukując go⁵⁷.

Freiastraße i Freiaplatz w Berlinie leżą na Lichtenbergu (wśród ulic raczej z *Pieśni o Nibelungach*, natomiast na osiedlu z nazwami bogów w Pankow (Heinersdorf) jest Idunastraße⁵⁸.

We Wrocławiu Freyaweg, podobnie jak inne już wymienione ulice, leżała na Zaciszu, dziś nosi nazwę J. Głogowczyka⁵⁹.

Frika (Fricka = Frigg), główna bogini germańska, małżonka Wotana (Odyna), strzegła czystości małżeńskiej, jeździła wozem zaprzężonym w woły⁶⁰. Frickastraße w Berlinie leży w dzielnicy Niederschönhausen⁶¹.

⁴⁸ *Edda*, s. 37–39, uwiedzenie przez Wotana, *Pieśni Najwyższego (Havamal)*, spiszek Freyjra, zob. Wyprawa Skyrnira [pachołek Freyjr] (*Skirnirsmal*), s. 78–87.

⁴⁹ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 117. Ulica istnieje od 26 VII 1927 r.

⁵⁰ T. Kruszewski, *Niemiecko-polski spis...*, s. 48.

⁵¹ *Edda* mówi o nim wielokrotnie, zob. s. 382 (indeks).

⁵² S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 123. Ulica istnieje od 1910/11.

⁵³ *Edda* mówi o nim na s. 241, 251–260 i 264–268.

⁵⁴ S. Lays und Hans-Jürgen (Hrsg.), *op. cit.*, s. 125. Ulica istnieje od 26 VII 1927 r.

⁵⁵ *Edda*, s. 82, Wyprawa Skyrnira.

⁵⁶ *Edda*, s. 126, *Pieśń o Thrymie*.

⁵⁷ M. Kempniński, *op. cit.*, s. 149.

⁵⁸ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 136, 137 i 213. Freiastr. (od 1907 r.), Freiaplatz (od 1910 r.), Idunastr. (od 1910/11). W Karow w latach 1920–1927 była jeszcze Freyastr.

⁵⁹ T. Kruszewski, *Niemiecko-polski spis...*, s. 52.

⁶⁰ *Edda* mówi o niej wielokrotnie, zob. indeks, s. 384.

⁶¹ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 137.

Hagen = Högni, złowieszcza postać z *Eddy* i *Pieśni o Nibelungach*, syn karła Andwariego (Alberyka) i Krymhildy (Matki)⁶².

Hagenstraße leży w Berlinie na osiedlu Karow (dzielnica Pankow)⁶³.

Heimdall = Froh (imię oznacza Światłość Świata lub Drzewo Świata). Najmądrzejszy bóg germański, syn Wotana i 9 fal morskich. Widział on przeszłość i przewidywał przyszłość⁶⁴. Jego ciało świeciło niebiańskim światłem, dlatego był bogiem pór dnia i nocy. Kiedy budził się, nastawał dzień (Germanie jego istnieniem interpretowali upływ czasu). Przyjmując postać Rigra, schodził na Ziemię i zapoczątkował strukturę społeczeństwa: stworzył ludzi wolnych, półwolnych i niewolników⁶⁵. W tym celu udawał się na Ziemię z Asgardu poprzez zbudowany most – Bilröst, który został w artystyczny sposób przedstawiony przez Wagnera w *Złocie Renu*.

W Berlinie Heimdallstraße leży na Pankowie (w osiedlu Heinersdorf), co ciekawe: tu także jest Frostraße⁶⁶. We Wrocławiu Heimdallweg leżała na Zaciszu, dziś nosi nazwę ul. S. Pilata⁶⁷.

Hjördis = Sieglinde (Zyglinda), siostra i żona Sigmunda (Zygmunda) z rodu Wölsungów, matka Sygurda = Zygryda opisywana w *Eddie* i *Pieśni Nibelungów*⁶⁸.

Sieglindestraße leży w Berlinie w dzielnicy Friedenau⁶⁹.

Höd = Hödr = Hödur, niewidomy bóg, syn Wotana i Friki, za sprawą intrygi Lokiego zabił brata Baldura gałęzią odwiecznego jesionu⁷⁰.

Hödurstraße istnieje tylko w Berlinie, leży na osiedlu Heinersdorf⁷¹.

Hunding, postać z *Eddy Poetyckiej* przedstawiona przez Wagnera w *Walkirii*⁷².

Hundingstraße w Berlinie leży w Niederschönhausen⁷³.

Imir (Ymir). W momencie powstania ziemi istniała tylko ogromna otchłań – Ginnungsgagap, w całości pokryta lodem⁷⁴. Na północ od niej leżała kraina tajemniczych karłów Niflheim (w wersji *Pieśni o Nibelungach* – Nibelheim), w tej krainie panowały wieczne ciemności, trwały burze i zamiecie, padał grad. Na południu był ognisty Muspellheim, wtedy to płynące tam rzeki wytopiły z lodu postać potężnego olbrzyma – Imira, praojca rodu oszronionych olbrzymów – Thursów. Córka

⁶² Wielokrotność pojawiania się Högniego w *Eddie* jest imponująca, zob. indeks, s. 391 i 392.

⁶³ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 178. Ulica istnieje od 1920 r.

⁶⁴ *Edda*, s. 128, Pieśń o Thrymie.

⁶⁵ *Edda*, s. 145–154, mówi o tym *Edda* w Pieśni o Rigu (*Rigsthula*).

⁶⁶ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 144 i 189. Frostr. od 26 VII 1927 r., Heimdallstr. od 1910/11, był jeszcze tutaj Heimdallplatz (do 1929 r.), rozdzielono go wtedy do sąsiednich ulic.

⁶⁷ T. Kruszewski, *Niemiecko-polski spis...*, s. 66.

⁶⁸ *Edda*, zob. s. 161, 238–240 i 262.

⁶⁹ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 413. Ulica istnieje od 1906 r.

⁷⁰ Mit jest opisany w *Eddie*, zob. s. 11, 18, 141–143.

⁷¹ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 203. Ulica istnieje od 28 IV 1937 r.

⁷² Hunding jest przedstawiony w *Eddie* na wielu kartach, zob. indeks, s. 393.

⁷³ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 212.

⁷⁴ Mit ten idealnie oddaje charakter Północy skutej przez większą część roku lodem.

Imira była bogini Ziemi – Erda (Gerda). Urodziła się ona wraz z bratem poprzez skrzyżowanie nogi prawej z lewą Imira. Od jego syna pochodził cały ród olbrzymów, którzy zamieszkiwali Krainę Olbrzymów (Riesenheim). Obszar ten leżał na wybrzeżach morskich.

Topiący się lód wyrzeźbił też pierwszą krowę o imieniu Audumla, której mleko pił Imir. Audumla wylizała następnie z lodu pierwszego boga z rodu Asów o imieniu Buri, ojca kolejnego boga nazywającego się Bur. On był z kolei ojcem Wotana (Odyna), Wilego i We. I wtedy właśnie ci trzej bogowie zabili Imira, a z ciała jego zrobili świat: z kości – góry, z krwi – morza, z czaszki – niebo, z mózgu – chmury. Z pozostałych kości Imira stworzyli licznych karłów, którzy słynęli z mądrości i inteligencji. Byli oni wytwórcami różnych przedmiotów, jak np. broni czy biżuterii. Na czele karłów stał Andwari (w *Pieśni o Nibelungach* Alberyk), który ukradł Złoto Renu i wykuł z niego pierścień, dający nadludzką moc, ale jednocześnie przynoszący nieszczęście każdej osobie, która go posiadała⁷⁵. Natomiast obszar otoczony rzęsami Imira nazwali Midgardem i wyznaczili na mieszkanie dla ludzi, których w tym momencie też stworzyli. Miało to miejsce w następujących okolicznościach: obok siebie rosły jesion i topola – i wtedy bogowie spojrzawszy na nie, tchnęli w nie życie. Z jesionu powstał Ask (Jesion), a pierwsza kobieta pochodziła z topoli i nazywała się Embla (Topola)⁷⁶.

Imirweg była tylko we Wrocławiu, leżała na Zaciszu, obecnie nosi nazwę ul. J.S. Bandtkiego⁷⁷.

Loki (Loge), bóg ognia, a właściwie olbrzym usynowiony przez Wotana, jego ciągłe intrygi stale irytowały bogów, dlatego został w końcu przez nich ukarany (zob. wyżej)⁷⁸.

Lokistraße leży tylko w Berlinie (osiedle Heinersdorf)⁷⁹.

Midgard (dosł. Środkowa Przestrzeń Odgradzona) to Ziemia według *Eddy*⁸⁰. Świat ludzi – śmiertelników był w wielu księgach *Eddy* zawsze przeciwstawiany siedzibie bogów Asgardowi, a zwłaszcza Walhalli⁸¹.

Midgardstraße w Berlinie znajduje się na osiedlu Heinersdorf (dzielnica Pan-kow)⁸². Midgardweg także leżała na Zaciszu, dziś jest to ul. ks. E. Szramka⁸³.

⁷⁵ Zob. *Edda*, Pieśń o Reginie (*Reginsmal*), s. 253, Zamordowanie Niflungów (*Drap Niflunga*), s. 309.

⁷⁶ Opis stworzenia świata zawarty jest w Wieszczbie Wölwy (*Völuspá*), *Edda*, od s. 3.

⁷⁷ T. Kruszewski, *Niemiecko-polski spis...*, s. 74.

⁷⁸ Loki często występuje na kartach *Eddy*, zob. indeks na s. 396.

⁷⁹ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 284, ulica istnieje od 26 VII 1927 r.

⁸⁰ Zob. *Edda*, s. 74, Pieśń Grimmira.

⁸¹ Zob. np. *Edda*, s. 93, Pieśń o Harbardzie (*Harbardsljod*). M. Kempiński, *op. cit.*, s. 288 i 289.

⁸² S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 307, istnieje od 1910/11.

⁸³ T. Kruszewski, *Niemiecko-polski spis...*, s. 96. Ulica istniała od lat dwudziestych XX w., ale ta nazwa została wprowadzona 5 II 1935 r., zob. *Amtsblatt der Preußischen Regierung in Breslau*, Jg. 1935, s. 33. Wcześniej Werle-Winkler-Weg.

Mimir = Mime, najmądrzejszy karzeł wśród Nibelungów, zabity później przez Sygurda-Zygryda⁸⁴.

Mimestraße leży w Berlinie na Heinersdorfie⁸⁵.

Nibelungowie, świat karłów w *Eddie Poetyckiej* należy do głównych mitów germańskich. Według *Eddy* karły te zostały ulepione z kości Imira (zob. wyżej) przez Wotana i jego braci. Karły były mądre, umiały wiele rzeczy, np. wytapiać złoto. Najmądrzejszy z nich był Mimir = Mime (zob. wyżej)⁸⁶. Nauka współczesna identyfikuje mit o Nibelungach z germańskim ludem Burgundów, nazywanych „ludem z mgły“ (przybyli do Europy z wyspy Bornholm)⁸⁷. Ich tragiczne losy – zniszczenie ich państwa przez Franków w V i VI w. po Chr. – dały zapewne asumpt do powstania legendy o Nibelheimie (Nilfheimie w *Eddie*)⁸⁸.

W Berlinie znajduje się kilka ulic o nazwie Nibelungenstraße lub Nibelungenweg, leżą w dzielnicach Frohnau (od 1910 r.), Nikolassee (od 1905 r.) i Altglienicke (od 22 VII 1993 r.)⁸⁹.

Norny to boginie przeznaczenia, odpowiednik greckich Parek. Trzy norny były córkami bogini Ziemi, Erdy. Pierwsza – najstarsza – to Urd (bogini przeszłości), druga – młodsza – to Werdandi (bogini terażniejszości) i ostatnia – najmłodsza – Skuld (bogini przyszłości). Siedziały one zawsze pod odwiecznym jesionem, aż do momentu jego uschnięcia, a wtedy nastąpić miał Zmierzch Bogów (Ragnärok). Norny przędły nici życia ludzkiego, stąd charakterystycznie brzmi zapowiedź smoka Fafnira, który Sygurdowi przepowiada rychłą śmierć (zerwanie nici życia przez Norny)⁹⁰.

Nornenweg leży w berlińskiej dzielnicy Pankow na osiedlu Malchow⁹¹.

Perchta = Berchta = Bera = Kostbera, żona Hagena (Högniego), uwieczniona w *Eddie Poetyckiej*, ale niewykorzystana przez Wagnera⁹².

Perchtastraße leży w Berlinie na Heinersdorfie⁹³.

Sleipnir = Sleipner, ośmionogi koń Wotana, którego spłodził Swadelfari z bogiem Lokim, zamienionym w klacz⁹⁴.

⁸⁴ Jest to opisane w *Eddie*, s. 10, 15, 213 i 275. Zob. M. Kempniński, *op. cit.*, s. 290 i 291.

⁸⁵ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 307. Ulica istnieje od 26 VII 1927 r.

⁸⁶ *Edda*, Wieszczka Wolwy, na s. 6 i 7 kilkadziesiąt imion karłów.

⁸⁷ O państwie Burgundów zob. K. Koranyi, *Powszechna historia państwa i prawa*, t. II/1, Warszawa 1963, s. 71–77.

⁸⁸ *Edda*, Nilfheim = Nilfel, kraina umarłych, ciemności i mgieł, w której władała bogini Hel, zob. s. 4, 61 i 141.

⁸⁹ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 324.

⁹⁰ *Edda*, Pieśń o Fafnirze, s. 262 i 263. Zob. też przejmujący tragedią opis śmierci Sygurda-Zygryda w Pieśni o Sygurdzie Krótkiej (*Sigurdarkvida en skamma*), s. 292 i n. Inne wzmianki o Nornach zob. indeks, s. 399.

⁹¹ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 328. Ulica istnieje od 24 I 1938 r.

⁹² *Edda*, s. 310, 342–344, 348 i 351.

⁹³ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 343. Ulica istnieje od 1910/1911.

⁹⁴ *Edda*, s. 10, 75, 141, 163 i 275.

Sleipnerstraße i Sleipnerplatz leżą w Berlinie w Heinersdorfie⁹⁵.

Sygdur = Zygryd, bohater germański z rodu Wölsungów, syn Sygmunda (Zygmunda) i Hjördis (Zyglindy – Sieglinde w *Pieśni o Nibelungach*). Jego cudowne czyny: wykucie miecza, zabicie smoka Fafnira i zbudzenie Brunhildy dominują w sagach *Eddy*⁹⁶.

W Berlinie Sigurdstraße leży w Heinersdorfie (dzielnica Pankow), jest też Siegfriedstraße w Lichtenbergu, ale są i inne w dzielnicach: Mahlsdorf, Neukölln i Niederschönhausen⁹⁷.

Walhalla (dosł. Komnata Zabitych), nowa siedziba Wotana zbudowana z myślą o przyszłości (obawa o Zmierzch Bogów). Została ona zbudowana przez dwóch olbrzymów Fafnira (w *Pieśni o Nibelungach* Fafnera) i Reginna (w *Pieśni o Nibelungach* Fasolta), którzy użyli do budowy cudownego konia Swadelfariego. Konia tego chciał im ukraść Loki. Aby odwieść go od pracy, zamienił się w klacz i uwiódł Swadelfariego, a następnie urodził ósmionogiego konia Sleipnira, nadzwyczajnego rumaka Wotana (Odyna)⁹⁸. Trudno dziś dociec, czy olbrzymi zbudowali Walhallę na czas. Wotan jako wynagrodzenie przewidział rękę Frei, ale nie zamierzał spełnić tej obietnicy. Na skutek intrygi Lokiego olbrzymi postanowili zadowolić się złotem Andwariego (Alberyka), które Wotan musiał wykraść temu ostatniemu, nie wiedząc, że nad złotem wisiała kłątwa. Fafnir zabił brata Reginna, nie dzieląc się z nim złotem, a potem przyjął postać smoka, którego następnie zabił Sygdur (Zygryd)⁹⁹.

Opis Walhalli znajduje się na wielu kartach *Eddy*. Przebywali w niej polegli bohaterowie, których Wotan gromadził na ostatnią walkę z przeznaczeniem. Miód podawały usługujące im Walkirie (zob. niżej), córki Wotana i Erdy. Walhalla cała była wyłożona złotem. Z Walhalli wiodło „pięć set drzwi i jeszcze czterdzieści [...] Z każdych drzwi osiem setek wojów wyrusza [...]”¹⁰⁰. W jednej z sal urzędowali polegli bohaterowie, do niej wiodła święta brama Walgrind (Krata Zabitych). Miód spożywali mieszkańcy Walhalli od cudownej kozy Heidrun, która dawała go zamiast mleka, zjadali też mięso niezwyklego wieprza Saehrimnira, który, po ugotowaniu i zjedzeniu w całości, następnego dnia pojawiał się ponownie¹⁰¹.

⁹⁵ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 416. Ulica i plac istnieją od 1910/1911 r.

⁹⁶ *Edda*, zob. indeks, s. 405 i 406.

⁹⁷ Sigurdstraße od 1910/1911 r., Siegfriedstraße w Lichtenbergu od 1896 r., w Mahlsdorf od 5 X 1909 r., w Neukölln od IX 1899 r. i Niederschönhausen od 1902 r.; zob. S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 413 i 414. Były też inne Siegfriedstraße: w Karow w latach 1920–1927, w Schönebergu w latach 1893–1961.

⁹⁸ Zob. *Edda*, s. 163, Wieszcza Wolwy Krótka. O umowie z olbrzymami mówi Pieśń o Thrymie, zwłaszcza od s. 129.

⁹⁹ Cały ten mit jest opisany w *Eddzie* w Pieśni o Reginie (*Reginsmal*), od s. 251.

¹⁰⁰ *Edda*, Grimnira Pieśń, s. 71. Niektórzy badacze twierdzą, że wizja Walhalli powstała u Germanów po poznaniu Koloseum w Rzymie, zob. M. Kempniński, *op. cit.*, s. 450.

¹⁰¹ Zob. *Edda*, s. 71, Grimnira Pieśń, s. 165, Pieśni Hyndli (o kozie), o wieprzu Grimnira Pieśń, s. 69.

W Berlinie Walhallastraße istnieje w dzielnicy Pankow na osiedlu Niederschönhausen¹⁰². We Wrocławiu Walhallstraße znajdowała się na Zaciszu, dziś nosi nazwę ul. J. i J. Śniadeckich¹⁰³.

Walkirie, demoniczne młode dziewczyny, które na rozkaz Wotana gromadziły poległych wojów w Walhalli. Wotan gromadził ich tam na ostateczne zmagania Zmierzchu Bogów. Walkirie dogadzały wojom, przynosząc im miód i wieprzowinę. Było wiele walkirii, ale tylko 9 z nich, tych najważniejszych, było córkami Wotana i Erdy. Najważniejszą z nich była Brunhilda (Brunhild = Brunhildr), najstarsza córka Wotana i Erdy, która w *Eddie* z racji jej losów jest wspomniana w wielu miejscach (była o niej mowa wyżej)¹⁰⁴, kolejne walkirie nosiły następujące imiona (w nawiasie brzmienie z *Pieśni Nibelungów*): Thrud (Waltraude)¹⁰⁵, Hildir, czyli Bitwa (Gerhilda, czyli włócznia w bitwie), Zygruna (Sigrun, Sygrun, Sigrune, czyli zwycięskie runy)¹⁰⁶, Hrist = Wstrząsająca (Helmwige = Dźwigająca Hełm), Hlökk = Wyjąca (Ortlinde = Walcząca z grotem), Herfjötur = Więzy Wojującego (Rossweisse = Dumna z Siły), Geirskogul = Tarcza (Grimmgerda = Dumna Gerda lub Erda) i Sigrdrifa = Prowadząca do Zwycięstwa (Szwertlita, Schwertleite = Kierująca Mieczem).

Walkürenstraße w Berlinie leży w dzielnicy Karlshorst¹⁰⁷. Walkürenweg we Wrocławiu leżała na Zaciszu, dziś jest to ul. J. Baudouina de Courtenay¹⁰⁸.

Wingolf (Sala Rozkoszy), sala w Asgardzie, a dokładnie w Walhalli, gdzie bogowie zbierali się na zabawy (zob. wyżej)¹⁰⁹.

Wingolfweg istniała tylko we Wrocławiu, dziś jest to ul. J.J. Smoleńskiego¹¹⁰.

Wotan = Odyn (Odin), najwyższy bóg jest powszechnie obecny w całej *Eddie*. Trudno w tym miejscu opisywać w pełni wszystkie wydarzenia z nim związane. Warto wspomnieć o najważniejszych: np. by zdobyć odwieczną mądrość, oddał

¹⁰² S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 463. Ulica istnieje od 1910/11 r.

¹⁰³ T. Kruszewski, *Niemiecko-polski spis...*, s. 139. Ulica istniała od lat dwudziestych XX w., ale ta nazwa została wprowadzona 5 II 1935 r.; zob. *Amtsblatt der Preußischen Regierung in Breslau*, Jg. 1935, s. 33. Wcześniej inna część zachowanej po tej dacie Felix-Dahn-Straße. Pochłonęła też Brahmweg.

¹⁰⁴ W *Eddie* występuje tak wiele razy, że możemy jedynie odesłać Czytelnika do indeksu, gdzie na s. 380 są podane wszystkie odesłania.

¹⁰⁵ Thrud – Siła, Moc, Waltraude – Dająca Moc. W *Eddie* większość walkirii jest wymieniona na s. 11 i 73. Walkiria Waltraude ma w Berlinie oddzielną ulicę w Zehlendorfie i Dahlem od 1912 r.; zob. Waltraudstraße, Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 465.

¹⁰⁶ Sigrunstraße leży od 16 IV 1999 r. w Wartenbergu; zob. S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 414.

¹⁰⁷ *Ibidem*, s. 463. Ulica istnieje od 1911 r.

¹⁰⁸ T. Kruszewski, *Niemiecko-polski spis...*, s. 139.

¹⁰⁹ Zob. także M. Kempniński, *op. cit.*, s. 449 i 450.

¹¹⁰ *Ibidem*, s. 146. Ulica istniała od lat dwudziestych XX w., ale ta nazwa została wprowadzona 5 II 1935 r.; zob. *Amtsblatt der Preußischen Regierung in Breslau*, Jg. 1935, s. 33. Wcześniej nazywała się Giescheweg.

swe oko karłowi Mimirowi (Mime), by móc napić się z jego tajemnego źródła, by pogłębić jeszcze tę mądrość, wisiał przez dziewięć dni na odwiecznym jesionie Yggdrasillu, był wtedy ranny, odczuwał ból, pragnienie i głód. Mógł wtedy urwać jedną gałąź, z której wyciął swą świętą włócznię wyznaczającą losy świata. Obebranie gałęzi powodowało jednak stałe usychanie jesionu – i kiedy miał uschnąć ostatecznie, wtedy miał nastąpić Ragnärok (Zmierzch Bogów)¹¹¹.

Liczba ulic poświęconych Wotanowi w Berlinie jest imponująca. Wotanstraße leży przede wszystkim na Lichtenbergu (ale dość dziwnie, bo są tam tylko ulice bohaterów), inna Wotanstraße leży na osiedlu Karow w dzielnicy Pankow. Są jeszcze cztery ulice Wodanstraße: w Französisch Buchholz, Niederschönhausen, Rahnsdorf i w Mahlsdorf. W Karlshorście jest natomiast Odinstraße¹¹². We Wrocławiu Wotanstraße leżała na Zaciszu, dziś to jest ul. J. Mianowskiego¹¹³.

Złoto Renu, skradzione Córom Renu przez karła Andwariego (Alberyka), jest dość dobrze opisane w *Eddie*¹¹⁴. Rheingoldstraße leży w Berlinie w Karlshorście¹¹⁵.

Do tematyki omawianych tu ulic nawiązywała jeszcze jedna ulica leżąca poza granicami Wrocławia z 1945 r., a mianowicie Kriemhildenweg w ówczesnej wsi Zakrzów w powiecie oleśnickim. Ulica ta od 1945 r. nazywała się Oleśnicka, a po włączeniu do Wrocławia nazywa się ul. Odolanowską¹¹⁶. W Berlinie w dzielnicy Lichtenberg leży Gudrunstraße¹¹⁷. Natomiast berlińska Kriemhildstraße wbrew temu, co piszą w spisie berlińskich ulic, raczej nie czci Gudrun, tylko jej matkę o tym samym imieniu Krymhilda¹¹⁸.

Krymhilda (Kriemhild = Gudrun) była jedną z głównych postaci *Eddy Poetyckiej* w jej eposach o bohaterach. Występowała raczej jako postać nie najlepiej się prezentująca. Jednak w *Pieśni Nibelungów* była jedną z najważniejszych postaci, i to ona właśnie doczekała się ulicy, a nie inne postaci z tego dzieła. Wagner w ostatniej części tetralogii przedstawił jedną z wersji wydarzeń występujących w starogermańskich sagach. Wersja podana przez Wagnera jest jedną z najlepiej znanych (kompozytor używał jej imienia tym razem z *Eddy*, co czynił dość rzadko; z reguły jego wersje imion pochodziły z nazw niemieckich). Krymhilda, która z chęci poślubienia Sygurda (Zygfyryda) podała mu czarodziejski napój, aby zapomniał o ślubach złożonych Brunhildzie, stała się jedną z głównych postaci ne-

¹¹¹ *Edda* wymienia Wotana w każdej księdze, ale, co nie mniej ważne, pod wieloma jeszcze innymi imionami (w *Eddie* jest ich kilkadziesiąt), zob. indeks, s. 399.

¹¹² S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 330 (Odinstr.) od 1911 r., s. 484 (Wodanstr.) według ww. osiedli od 1904 r., 1910/1911 r., 1912 i 1910 r.

¹¹³ T. Kruszewski, *Niemiecko-polski spis...*, s. 146.

¹¹⁴ Pieśń o Reginie opowiada o kradzieży złota przez Wotana w drodze podstępny, zob. *Edda*, s. 251 i n.

¹¹⁵ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 370.

¹¹⁶ T. Kruszewski, *Niemiecko-polski spis...*, s. 84.

¹¹⁷ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 173. Ulica istnieje od 1898 r.

¹¹⁸ *Ibidem*, s. 258. Ulica w Lichtenbergu istnieje od 1900 r. Była też inna ulica o tej nazwie w Schönebergu od 20 VI 1902 do 9 VIII 1929 r.

gatywnych, choć trzeba pamiętać, że jej postępowanie wynikało z intrygi jej brata przyrodniego Hageny (w *Eddie Högni*), syna Karla Andwariego (Alberyka), który chciał posiadać czarodziejski pierścień¹¹⁹.

Gunter = Gunnar, brat Gudrun, w *Eddie* to król Burgundów, przedstawiony przez Wagnera w *Zmierzchu Bogów*¹²⁰. W berlińskiej dzielnicy Lichtenberg jest ulica mu poświęcona¹²¹.

Dodać można, że w Berlinie znajduje się jeszcze szereg ulic dotyczących postaci z *Pieśni o Nibelungach*, które nie występują w operach Richarda Wagnera¹²².

7. Są też nazwy ulic dotyczące jednej z najważniejszych oper Richarda Wagnera, czyli *Tristana i Izoldy*. Historia miłości Tristana i Izoldy jest (obok mitu św. Graala – zob. niżej) najbardziej znanym mitem średniowiecza. Zachowało się wiele wersji poematu o parze najsłynniejszych kochanków, sięgał po nie Richard Wagner pisząc libretto do opery¹²³. Opera Wagnera jest dziełem tak nowoczesnym, że zapowiada już muzykę XX wieku.

Nazwy ulic związane z tą operą znajdują się tylko w Berlinie. Tristanstraße i Isoldestraße leżą w dzielnicy Nikolassee. Inna Isoldestraße jest we Friedenau (na osiedlu z nazwami ulic od różnych kobiet z oper Wagnera)¹²⁴.

8. Inne dzieło Wagnera, które miało upamiętniać je ulice w Berlinie i Wrocławiu, to *Śpiewacy norymberscy*. Ta opera Wagnera – jedyna o dość radosnym charakterze – wiązała się ze studiami kompozytora nad tzw. *meistersang*, typową dla renesansu sztuką śpiewania według ściśle określonych reguł. Wagner – wielki reformator muzyki – jako swoje *alter ego* uczynił przedstawioną przez siebie w operze postać meistersingera Hansa Sachsa. Słynne są jego monologi w II i III akcie opery.

Ewa Pogner to córka złotnika Veita Pognera, jej ręka miała być nagrodą w konkursie śpiewaczym.

¹¹⁹ Postać Gudrun w *Eddie* pojawia się wielokrotnie, trudno w tym miejscu wymieniać tytuły pieśni; zob. *Edda* – indeks na s. 387. Zob. też cyt. wyżej pozycje odnoszące się do *Pieśni o Nibelungach*.

¹²⁰ Postać Gunnara równie często pojawia się w *Eddie*, co jego siostra Gudrun, zob. indeks na s. 387 i 388.

¹²¹ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 174, Guntherstraße istnieje od 1900 r., nie wiadomo, dlaczego od 22 VI 1993 r. ma jeszcze jedną ulicę w Altglienicke.

¹²² Zob. w Lichtenbergu: Dankrat-, Dietlinde-, Gotlinde-, Ortlieb-, Rüdigerstraße, w Niederschönhausen Etzelstraße, podobna nazwa od Attyli jeszcze w Tempelhofie – Attilastraße. Zob. S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, *passim*.

¹²³ Najstarsze poematy, m.in. Beroula i Thomasa, wydano ostatnio po polsku, zob. *Tristan i Izolda*, Wrocław–Warszawa–Kraków 2006. Z XIII w. pochodzi tradycyjny poemat Gotfryda ze Strasburga, także ostatnio wydany w języku niemieckim (przekład ze staroniemieckiego); zob. D. Kühn, *Tristan und Isolde des Gottfried von Straßburg*, Frankfurt am Main 2005, zawiera część naukową i przekład tekstu. Na podstawie tych tekstów w początku XX w. J. Bedier, stworzył wersję literacką dla młodzieży, którą na polski przetłumaczył T. Boy-Żeleński; zob. J. Bedier, *Dzieje Tristana i Izoldy*, Warszawa 1989.

¹²⁴ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 217 i 449.

Evastraße leży w berlińskiej dzielnicy Friedenau wśród innych „wagnerowskich” kobiet¹²⁵.

Hans Sachs (ur. 11 V 1494 r. w Norymberdze, zm. 19 I 1576 r. tamże), szewc, był głównym meistersingerem norymberskim, w operze dopomaga Waltherowi von Stolzingowi w zdobyciu ręki Ewy Pogner.

W Berlinie Hans-Sachs-Straße leży w dzielnicy Lichterfelde¹²⁶. We Wrocławiu zaś Hans-Sachs-Straße znajdowała się w dzielnicy Krzyki, dziś jest to ul. Zimowa¹²⁷.

Meistersinger byli to rzemieślnicy norymberscy, którzy doskonalili swoje umiejętności muzyczne tzw. *meistergesangu*. Wśród nich występował zawsze tzw. Merker, który liczył błędy podczas śpiewania (siedem błędów dyskwalifikowało z konkursu). U Wagnera był nim pisarz miejski Sixtus Beckmesser, w której to postaci Wagner ukrył krytyków niedoceniających jego twórczości (Beckmesser pierwotnie miał się zwać Hans Lyck, ale każdy z łatwością odcyfrowałby nazwisko słynnego krytyka muzycznego z Wiednia Hanslicka, który nie lubił Wagnera).

Meistersingerplatz leżał w Berlinie w dzielnicy Karlshorst, ale podczas po wojennej odbudowy został w 1952 r. zlikwidowany¹²⁸.

Stolzing, Walther von, rycerz z Frankonii, jeden z głównych bohaterów opery Wagnera. Hans Sachs dopomaga mu zdobyć rękę Ewy Pogner.

Stolzingstraße w Berlinie znajduje się w dzielnicy Frohnau¹²⁹. Stolzingstraße we Wrocławiu pojawiła się w 1937 r. po przemianowaniu Richard-Wagner-Straße w dzielnicy Krzyki¹³⁰.

9. Ostatnie dzieło Richarda Wagnera to *Parsifal* – jego pojednanie się z chrześcijaństwem. Zawarty jest w tym dziele drugi, obok mitu o Tristanie i Izoldzie, najważniejszy mit średniowiecza – mit św. Graala i rycerzy okrągłego stołu¹³¹.

Amfortas to jedna z najważniejszych postaci *Parsifala* Wolframa von Eschenbach, a co za tym idzie – także opery Richarda Wagnera. Jego smutny los po zranieniu przez Klingsora jest przedstawiony na wielu kartach dzieła Wolframa¹³².

Amfortasweg w Berlinie leży w dzielnicy Steglitz¹³³.

¹²⁵ *Ibidem*, s. 122.

¹²⁶ *Ibidem*, s. 182.

¹²⁷ T. Kruszewski, *Niemiecko-polski spis...*, s. 64. Nazwa została wprowadzona 25 X 1937 r. (była to nowa ulica); zob. *Amtsblatt der Preußischen Regierung in Breslau*, Jg. 1937, s. 284; zob. też T. Kruszewski, *Zmiany nazw ulic...*, s. 260.

¹²⁸ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 304. Istniał w latach 1915–1952.

¹²⁹ *Ibidem*, s. 429. Istnieje dopiero od 9 I 1961 r., wcześniej Kastanienallee.

¹³⁰ T. Kruszewski, *Niemiecko-polski spis...*, s. 111 i 125. Zmiana nastąpiła 25 X 1937 r.; zob. *Amtsblatt der Preußischen Regierung in Breslau*, Jg. 1937, s. 284.

¹³¹ R. Wagner opierał się głównie na poematach Wolframa von Eschenbach; zob. *Parsifal, Titulrel*, Warszawa 1996. Odnośnie zaś do Klingsora jeszcze dodatkowo w cyt. wyżej *Henryku von Opferdingen* Novalisa.

¹³² W. von Eschebach, *op. cit.*, zob. indeks, s. 425.

¹³³ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 32. Ulica istnieje od 17 V 1930 r.

Św. Graal i jego rycerze; mit św. Graala – kielicha, do którego św. Jan Ewangelista zebrał krew Jezusa Chrystusa ściekającą z krzyża, należy do najważniejszych mitów średniowiecza. Strzegący go rycerze mieli być wzorem cnót i doskonałości, siedzieli zawsze przy okrągłym stole, by żaden z nich się nie wywyższał¹³⁴.

Gralstritterweg leży w Berlinie w dzielnicy Frohnau¹³⁵.

Gurnemanz to jeden z najbardziej znanych rycerzy św. Graala, uwieczniony w operze Wagnera¹³⁶.

Gurnemanzpfad leży w berlińskiej dzielnicy Frohnau¹³⁷.

Klingsor był kiedyś rycerzem św. Graala, ale został wypędzony za sprzeniewierzenie się godności rycerskiej i później szkodził rycerzom, m.in. kradnąc im Świętą Włócznię¹³⁸.

Klingsorplatz i Klingsorstraße leżą w berlińskiej dzielnicy Lichterfelde¹³⁹.

Kundry to główna żeńska bohaterka opery Wagnera, była tajemniczą czarodziejką, która służyła zarówno rycerzom św. Graala, jak i Klingsorowi¹⁴⁰.

Kundrystraße znajduje się w berlińskiej dzielnicy Friedenau¹⁴¹.

Richard Wagner und seine Opern in den Straßennamen Berlins und Breslaus

Zusammenfassung

Sowohl in Berlin wie auch in Breslau findet man mehrere Straßen- und Plätzeamen, die aus den Opern des berühmten Komponisten Richard Wagner stammten und auf diese Weise das Werk desselben ehrten. Eigentlich alle Hauptwerke des Bayreuther Meisters hatten ihren Anteil dabei. Schon die frühen Werke, die so genannten romantischen Opern *Rienzi – der letzte Tribun*, *Der fliegende Holländer*, *Tannhäuser* und *Lohengrin* wurden bei Straßenbenennungen in verschiedenen Teilen Berlins berücksichtigt. Die meisten „Wagner“-Straßen bezogen sich jedoch auf eines der wichtigsten Werke, nämlich die Tetralogie *Der Ring der Nibelungen*. Alle Opern dieses Zyklus beeinflussten die Straßennamengebung in Berlin und Breslau und dies immer in Namensnestern – in Berlin in den Stadtteilen Friedenau, Lichtenberg und Hohenschönhausen, in Breslau im Stadtteil Wilhelmsruh (heute Zacisze). Aus *Tristan und Isolde* findet man diese nur in Berlin, aus den *Meistersingern von Nürnberg* dagegen neben Berlin auch in Breslau – Krietern (heute Krzyki). Berlins Straßen ehrten auch noch das letzte Werk Wagners, die Oper *Parsifal*.

¹³⁴ W. von Eschenbach, *op. cit.*, zob. indeks, s. 430. Jest bardzo dużo wzmianek o św. Graalu w dziele Wolframa. Literatura o św. Graalu jest ogromna; zob. np. H. Lincoln, M. Baigent, R. Leigh, *Der Heilige Graal und seine Erben*, Bergisch Gladbach 2005; L. Gardner, *Tajemnice rodowodu św. Graala. Nieznani potomkowie Jezusa*, Warszawa 2005.

¹³⁵ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 165. Ulica istnieje od 4 VIII 1930 r.

¹³⁶ U Wolframa zob. indeks, s. 430.

¹³⁷ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 174. Ulica istnieje od 1 IV 1967 r., wydzielono ją z Gralsritterweg.

¹³⁸ Zob. liczne opisy u Wolframa, zob. indeks, s. 434. Por. też poemat Novalisa.

¹³⁹ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 174. Pod tą nazwą od 17 V 1930 r.

¹⁴⁰ Zob. u Wolframa, indeks, s. 434.

¹⁴¹ S. Lays und Hans-Jürgen Mende (Hrsg.), *op. cit.*, s. 261 i 262. Ulica istnieje od 1906 r.